

J. D. UNWIN *SEX AND CULTURE*
CÍMŰ MŰVÉNEK KRITIKAI FELDOLGOZÁSA

A HÁZASSÁG TÖRTÉNETE

Puskás Balázs

J. D. UNWIN SEX AND CULTURE
CÍMŰ MŰVÉNEK KRITIKAI FELDOLGOZÁSA

A HÁZASSÁG TÖRTÉNETE

Puskás Balázs

J. D. Unwin Szex és kultúra c. könyvéről, annak egyes nagy témaköreire kapcsolódó cikksorozatunkban a jelen írás a szerzőnek a házasság intézményével, annak társadalmi jelentőségével, történelmével kapcsolatos kutatási eredményeit vizsgálja. A szerző szerint a vizsgált civilizálatlan és civilizált társadalmak szexuális szokásai és kulturális fejlettsége közötti összefüggések mátrixában a házasságnak, a „poszt-nupciális kapcsolatoknak” óriási jelentősége van, kutatásainak eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy a házasság milyensége és az adott társadalom kulturális fejlettsége között ok-okozati kapcsolat áll fenn.

1. A HÁZASSÁG DEFINÍCIÓJA

Könyvének kezdetén a szerző egy glosszáriumban tisztázza az alapvető fogalmakat, köztük a házasságét is. (§14, 24. és következő oldalak). Definíciója érdekes és félreértésekre is okot adhatna, ha azokat Unwin ugyanezen a helyen nem oszlatná el. Szerinte ugyanis a házasság egy vagy több nő és egy vagy több férfi közötti gazdasági és szexuális szövetség, mely olyan szokásokon nyugszik, amelyeket az adott társadalom a nemek közötti kapcsolatok szabályozása során alkalmaz.

E szerint a házasság nem csupán a szexualitás mederben tartására szóló társadalmi intézmény, hanem gazdasági intézmény is: a szerző a fenti definíció megfogalmazása előtt siet leszögezni, hogy a csoport-házasság, mely a primitív népeknél ősidők óta létező házassági forma, még véletlenül sem keverhető össze a nemi promiszkuitással¹ vagy a kommunális szexuális közösséggel (amit ő „szexuális kommunizmusnak” nevez). Utóbbiak ugyanis szexuális alapokon nyugvó társadalmi jelenségek, míg a primitív népcsoportoknál a házasság, ezen belül a „csoport-házasság” is, elsődlegesen gazdasági természetű: a természeti népeknél tehát a házasság nem a szexuális vonzódás vagy a szerelem szülötte, hanem a társadalomnak egy elsősorban gazdasági alapintézménye. Következésképpen tehát, bár egyes primitív társadalmakban létezett a csoportos házasság intézménye, de mivel a házastárs választása nem érzelmi vagy szexuális indíttatású volt, ezért az nem hasonlítható az előbb említett szexuális viszonyrendszerekhez.

A szerző végezetül a házasság definíciójának tisztázása során mintegy előrebocsátja kutatásának eredményét, mely szerint, ahogy a civilizált népek között, úgy a természeti népek között is azok jutottak el a kulturális fejlettség legmagasabb fokára, amelyeknél a házasság egy férfi és egy nő életre szóló szövetségét jelentette.

2. A HÁZASSÁGOT ILLETŐ SZEXUÁLIS SZABÁLYOK A KÜLÖNBÖZŐ KULTÚRÁKBAN

A természeti és civilizált kultúrák szexuális szokásainak szabályozását, azok alapos vizsgálatát követően a szerző 7 osztályba sorolta. Ezek közül három vonatkozik a házasság előtti, és négy a házasság utáni viselkedésformákra.

Mivel a házasság előtti szexuális viselkedés normái nem tartoznak a jelen fejezetben vizsgált témakörbe, ezért ezekre nem térek ki részletesen, csak megemlítem őket: az első normarendszerben a házasság előtt a férfi és a nő szexuálisan szabadságot kap. A másodikban csak kivételesen és csak bizonyos, nem szokványos esetekben ír elő szexuális önmegtartóztatást mindkét nemnek. És végül a harmadikban a nőnek súlyos büntetés – esetenként halálbüntetés – terhe mellett meg kell őriznie a szüzességét a házasság előtt.

Ami a házasság utáni szexuális viselkedés normáit illeti, Unwin abból indul ki, hogy a társadalmakban a nő szexuális elérhetőségének² szabályozása a döntő a kulturális fejlettség szempontjából. Ennek megfelelően az alábbi négy kategóriát állítja fel, hangsúlyozván, hogy minden kategória a nők szexuális elérhetősége szempontjából indul ki. Ezek a következők:

- módosított monogámia: azon társadalmakban, amelyekben ez a fő szabály, mind a férfi, mind a nő egyszerre egy ellenkező nemű házastárssal élhet, amely házasságot az adott jogi szabályozóknak megfelelően bármelyik fél szabad akarattal felbonthatja
- módosított poligámia: egy férfinak több felesége van egyidejűleg, a feleségek bizonyos szabályok, szokások betartása mellett kiléphetnek a házasságból

¹ Jelentése: szexuális szabadosság, a partnerek váltogatása

² Jelentése a szexuális kapcsolat létesítésének nehézségi fokával kapcsolatos. Azokban a társadalmakban, amelyekben általában véve könnyen, gyorsan lehet szexuális kapcsolatot létesíteni köztársaságok vállalása nélkül (ilyenek pl. napjaink fejlett nyugati társadalmái), a szexuális elérhetőség magas. Azokban a társadalmakban pedig, ahol a szexuális lehetőségek korlátozottak, pl. előírják a nő és/vagy a férfi számára a szüzesség megőrzését a házasság megkötéséig, és a házasságon kívül sem megengedett más személlyel szexuális kapcsolatok létesítése, a szexuális elérhetőség alacsony.

- abszolút monogámia: egy férfinak egyszerre egy felesége lehet, a házasság élethosszig tart, a feleségnek csak a férjével szabad szexuális kapcsolatra lépni, a feleség jogilag a férjnek alárendelt, nincs joga a házasságból kilépni, ha mégis megtenné, büntetés vár rá
- abszolút poligámia: egy férfinak több felesége van egyidejűleg, a házasság élethosszig tart, a feleségeknek csak a férjükkel szabad szexuális kapcsolatra lépni, a feleségek jogilag a férjnek alárendeltek, nincs joguk a házasságból kilépni, ha mégis megtennék, büntetés vár rájuk.

A szerző leszögezi, hogy a múltban minden általa vizsgált társadalomban (lett legyen az civilizált vagy civilizálatlan), a házasság ennek a négy kategóriának az egyikébe esett.

Ezeknek a kategóriáknak a vizsgálata jelen monográfiában azzal a céllal történt, hogy a szerző azt kiderítse, hogy melyeknél eredményez a szexuális szabályozás „magasabb energiaszintet”, azaz melyek azok a szabályozási formák, amelyek alkalmazásával a társadalom férfi és női tagjai koncentráltabban, erőteljesebben, nagyobb energiával képesek magukat a társadalom szolgálatának szentelni, azt építeni, gazdagítani, fejleszteni, kulturális színvonalát növelni. És azt találta, hogy azokban a társadalmakban, amelyekben a nő szexuális elérhetősége korlátozottabban van jelen, a kultúra fejlettebb: ezek az abszolút monogámiát és az abszolút poligámiát előíró társadalmak. E kettő közül pedig kivétel nélkül azok a fejlettebbek, amelyekben nemcsak a nők, hanem a férfiak szexuális elérhetősége is korlátozottabb. Tehát a legfejlettebb társadalmakban mindig az abszolút monogámia valamely szabályozási rendszerét alkalmazzák.

Általánosságban tehát a szerző megállapítja, hogy az általa vizsgált 80 civilizálatlan és 16 civilizált kultúrában azok, amelyek a legfejlettebb kulturális színvonalat tudták produkálni, mind abszolút monogámiában éltek, az egyetlen kivétel a mór társadalom volt: ők abszolút poligámiát engedtek állampolgáraiknak, de a nőket nagyon szigorú szabályok kötötték. A mór társadalom „társadalmi energiaszintje”³ pedig jelentősen csökkenni kezdett akkor, amikor ezen szabályok enyhülni kezdtek.

Ugyanez volt érvényes az abszolút monogámia szerint élő társadalmakra: mindegyikben, kivétel nélkül az a trend, hogy amikor az abszolút monogám házasságra vonatkozó szabályok enyhülni kezdenek, a társadalom ellenálló képessége is alább hagy, következképpen az adott társadalom óhatatlanul hanyatlásra indul.

A szerző mindennek kapcsán egy nagyon érdekes gondolatmenetet is közöl, melynek tárgya a női emancipáció: Unwin azt állítja, hogy az a hiedelem, mely szerint a női emancipáció a modern idők fehér emberének vívmánya, óriási tévedés. Felsorol több olyan ősi, civilizált kultúrát (görög, babiloni, sumer, római, angolszál példának okáért), amelyekben a női egyenjogúság fejlődésnek indult. Ezekben a társadalmakban mind abszolút monogámia volt az irányadó, ezért a szerző arra is következtet, hogy az emancipációs igény az ilyen (abszolút monogámiában élő) társadalmakban előbb vagy utóbb megjelenik. És ahol megjelenik, ott a társadalom teljesítőképesége és kulturális színvonala hanyatlásnak indul. A szerző siet leszögezni, hogy ennek oka nem közvetlenül az emancipáció: az indok inkább abban keresendő, hogy az emancipációval a nők szexuális elérhetősége is nő, ez pedig minden esetben a társadalom hanyatlásához vezetett.

³ A fejlettebb társadalmakban a társadalmi elit többet foglalkozott, többet gondolkodott a környezetüket illető kérdéseken. Ezáltal pedig nagyobb tudás birtokába jutnak – a tudós ezt „társadalmi energiának” nevezi – amellyel jobban képesek befolyásolni a környezetüket. Ez a megnövekedett társadalmi energia pedig a szexuális ösztönök szublimációjából származik, azaz a meg nem élt szexuális kényszerítések kulturális teljesítményekben jelentkeznek.

3. A HÁZASSÁGOT ILLETŐ SZEXUÁLIS SZABÁLYOK KULTURÁLIS HATÁSA

a. A civilizálatlan társadalmak rövid értékelése

Unwin a civilizálatlan társadalmak vizsgálatánál elsősorban a házasság előtti szexualitás jelentőségét emelte ki, ezeknél ugyanis azt találta, hogy a kulturális szintjükre elsősorban ez van hatással: a három kategóriába (zooisztikus [állatimádó], manisztikus [az ősök tiszteletére épülő hitvilág] és deisztikus [istenhívő]) kultúráknak nevezte⁴ ezeket) sorolt természeti kultúrákban a fejlettségi szinthez kivétel nélkül, mintegy „sablon szerűen” kötődött a házasság előtti szexuális élet szabályozásának milyensége. A zooisztikus társadalmakban a szexuális szabadság a házasság előtt megengedett volt, a manisztikus kultúrákban meghatározott esetekben tiltották a házasság előtti szexuális életet, míg a deisztikus népeknél a házasság előtti szexuális életre teljes önmegtartóztatást rendeltek.

Unwin szerint ezeknél a civilizálatlan társadalmaknál a házasság milyensége nem mutatott ennyire egyenes és szigorú korrelációt azok kulturális fejlettségével, az általa primitívnek nevezett népeknél tehát a házasság előtti szexuális élet szabályozása volt a legjelentősebb hatással annak civilizációs fejlettségére.

Ennek oka a szerző kutatási eredményei szerint az, hogy amennyiben egy társadalomban abszolút monogámiát vagy abszolút poligámiát követelnek meg, ugyanakkor a házasság előtti szexuális élet terén megengedő szabályok vannak életben (legyen szó akár teljes vagy részleges szabadságról), a vizsgált társadalmak zooisztikus vagy manisztikus fejlettségi szinten maradnak, kivétel nélkül. Ezekben a társadalmakban tehát akkor, ha a házasság előtti szexualitás terén megengedőek, szinte mindegy, hogy megkövetelik a házasság valamely abszolút formáját vagy nem: a házasság előtti szexuális élet szabadon tartásával ugyanis a társadalmi energiaszintjük alacsony marad.

Unwin kutatásai ugyanakkor azt is kimutatták, hogy egy deisztikus fejlettségű társadalom, amennyiben a házasságra vonatkozó szabályait enyhítette, a legritkább esetben maradt deisztikus, általában visszasüllyedt a manisztikus állapotba, ugyanis a monogámia szabályainak módosítása maga után vonta a házasság előtti szexuális élet fellazulását is.

A kettőnek ugyanis ahhoz, hogy egy társadalom fejlődjön a szerző által tipizált civilizációs ranglétrán, kéz a kézben kell járnia. Unwin arra jött rá, hogy a vizsgált 16 civilizált társadalomban mind a házasság előtti, mind az azt követő szexualitásban a legszigorúbb szabályok voltak érvényben (házasság előtti önmegtartóztatás és abszolút monogámia – egyetlen kivétellel, a mór társadalommal; l. később).

Valójában e kettő együttes és időben tartós megkövetelése hiányában civilizált társadalom nem tud kialakulni és fennmaradni.

b. A házasság jelentősége a civilizált társadalmakban

A civilizált társadalmakban tehát (egyetlen kivétellel) a házasság az abszolút monogámia szabályai szerint létezik. Unwin ezt azzal magyarázza, hogy az abszolút poligámia, bár arra alkalmas, hogy a társadalom megőrizze a tradícióit, azonban az annak fejlődéséhez szükséges társadalmi energiát a kellő mennyiségben nem tudja felszabadítani. Az abszolút poligám társadalmakban a nők szexuális elérhetősége a minimumszinten van: szűzként kell házasodnia, és a házasságban csak a férje számára lesz elérhető. A férfiak számára viszont, bár a szexuális élet nem teljesen szabad, mégsem csak egy nőre korlátozódik.

Az ilyen társadalomnak a szerző következtetése szerint ezért az új ötletek befogadására „nem marad energiája”, a megszokott társadalmi normákkal és intézményrendszerrel megelégszik, azok megreformálására, pláne átalakítására nincs benne törekvés.

⁴ L. Bevezető fejezet

Mi a helyzet mégis a már korábban többször említett mór társadalommal, amely a civilizált populációk között egyedülként abszolút poligám házassági szabályokat alkalmazott?

Nos, Unwin a kivételes jelenséget úgy magyarázza, hogy bár az Ibériai Félszigetet elfoglaló muzulmán férfiak olyan kultúrából érkeztek, amelyben a poligám házassági forma volt a tradicionális, a feleségeik azonban nem.

A szerző kutatásainak eredményei azt mutatják, hogy a társadalmak fejlettségi szintje szempontjából a nők szerepe, illetve az ő szexuális szokásaik és hagyományaik nagyobb jelentőséggel bírnak, mint a férfiaké. A hódítók által feleségül vett nők pedig monogám családokban nőttek fel, ugyanis többségükben keresztények vagy zsidók voltak.

Az édesanya következképpen minden valószínűség szerint monogám tradíciók szerint nevelte a gyermekeiket, a szerző szerint ezért volt lehetséges az, hogy a mórok Spanyolországban magas kulturális szintet értek el: a hódítást követő első időszakban született fiúk, akiknek apái poligám, anyái monogám tradíciókból származtak, fektették le az általunk ismert „racionalista kultúra” alapjait.

Ezt a teóriát Unwin szerint megerősíteni látszik, hogy a mór kultúra későbbi hanyatlása egybeesik azzal, hogy a keresztény és zsidó nők „elfogytak”, és a muzulmán férfiak egyre inkább poligám tradícióban felnövekedett nőkkel házasodtak: így a gyermekek is már tisztán poligám családi tradíciókban nőttek fel.

Mindazonáltal a mór kultúra a többi mohamedán társadalomhoz képest magas szinten maradt. A szerző szerint ennek egyedüli oka a fent leírt keveredés, amely nélkül a mórok „ugyanolyan deisztikus társadalmat formáltak volna, mint a többi muszlim népcsoport”.

c. Társadalmak fejlődése és hanyatlása a házasság intézményére vonatkozó szabályok tükrében

A történelem során sok társadalom született, emelkedett fel és indult virágzásnak szerte a földkerekségen. Unwin kutatásainak eredményei egyértelműen azt mutatják, hogy ezen társadalmak között „nem volt egyetlen olyan sem, amelyik jelentősebbnek mondható prosperitást mutatott fel értékelhető hosszúságú időszak alatt úgy, hogy ebben az időszakban nem az abszolút monogámia lett volna az irányadó. Minden egyes esetben a társadalmi felemelkedés történelmi folyamatának kezdetén az abszolút monogámiaira vonatkozó szabályozók voltak életben. Ameddig ezek a szabályok fennálltak, a fejlődés motorjává szolgáló „társadalmi energia” nagy erőt képviselt. Amikor pedig ezek a szabályok lazulásnak indultak, az új generáció már egy alacsonyabb energiaszintet képviselt” – írja Unwin.

Megjegyzni, hogy ezekben a társadalmakban kezdetben mindig a királyság volt az államforma. Az uralkodó családok addig tudták a kormányzást kézben tartani, amíg a szexuális szokásaik szigorúak voltak, azaz a társadalom irányításához szükséges energiaszintet fenn tudták tartani. Amikor azonban a szexuális szabályukat fellazították, a királyság hanyatlásnak indult. Az pedig, hogy mi következett utána, több tényezőtől függ: ha az uralkodó család energiaszintje az alattvalóké alá csökken, a monarchia eltűnik. Ha az alattvalók energiaszintje nő annyira, hogy eléri az uralkodó klánét, akkor pedig a hatalmi rendszer átalakul: a királyság, bár esetenként névleg fennmarad, de elveszti a korábban élvezett kizárólagos hatalmat és privilégiumokat. Az irányítást vagy egy kisebb csoport szerzi meg, vagy esetenként az egész nép, ez az új domináns erő energiaszintjétől függ.

Ha egy kisebb csoport válik dominánssá, azt arisztokratikus államformának nevezi Unwin. Amennyiben ez az uralkodó csoport a szexuális szabályait lazítani kezdi, a hatalma meggyengül, és az alattvalói réteg veszi át a hatalmat. Ez történt az ókori görögöknél és később az angoloknál. Ellenben ha az uralkodói réteg megőrzi energiaszintjét, az irányítottak pedig szintén megerősödnek, akkor egy rendkívül energikus társadalom jön létre, ahogy ez a rómaiaknál történt a köztársasági időkben.

A civilizálatlan népeknél a társadalmak politikai berendezkedésének változásai hasonlóan alakultak: a deisztikus társadalmakban is a monarchia volt az irányadó, és a hatalmi változások is ugyanezen törvényszerűségek mentén következtek be.

A HÁZASSÁG TÖRTÉNETE

Ezen a ponton Unwin tesz egy fontos megállapítást, mely szerint a szexuális elérhetőség⁵ változásai mindkét irányban (lazítás – szigorítás) nem azonnal teszik hatásukat: a teljes kulturális hatásához a változásnak 3 generáción keresztül kell fennmaradnia, tehát a korábban említett hatalmi transferek esetében ahhoz, hogy azok bekövetkezzenek, a szexuális energiaszintek csökkenése vagy növekedése ki kell, hogy tartson, ahogy említettem, három teljes generáción át.

d. Az abszolút monogámia történelmi alakulásának összefoglalása a vizsgált társadalmakban

Összefoglalva a fentieket az abszolút monogámia tekintetében elmondható, hogy a társadalmi fejlődés motorja a vizsgált társadalmakban a szexuális elérhetőség visszaszorítása volt. Ugyanakkor, mivel ez mindig a nők és a gyermekek személyes szabadságjogainak csorbulásával, ezért hosszú távon nem volt fenntartható. A szexuális szabályok lazulásának pedig a vizsgált kultúrákban mindig ugyanaz volt a menete és a következménye is, függetlenül attól, hogy milyen faji, kulturális vagy vallási hátterű népekről volt szó:

- i. Minden társadalom akkor indult fejlődésnek, akkor növekedett meg a „társadalmi energia” szintje, amikor a szexuális elérhetőséget korlátozta az abszolút monogámia bevezetése által
- ii. Mindig az a társadalmi csoport uralkodott, amelyik a legnagyobb energiaszintet tudta felmutatni összehasonlításban a többi társadalmi csoporttal
- iii. Amikor a társadalom egy csoportjában vagy az egész társadalomban a szexuális lehetőségek kiszélesednek (a szexualitást szabályozó regulációk lazulnak) az adott csoport vagy a társadalom egésze először meggyengül, majd végül megszűnik létezni
- iv. Függetlenül attól, hogy milyen faji vagy földrajzi környezetben éltek, az abszolút monogámiára vonatkozó szabályaikat minden esetben pontosan ugyanúgy módosították.

Az abszolút monogámiák ismétlődő bukását a szerző tehát egyértelműen és kimondottan annak tulajdonítja, hogy a nők és gyermekek szabadságjogainak visszaszorulása tolerálhatatlanná válik a fejlett társadalmakban, ugyanakkor siet azt is leszögezni, hogy „az evidenciák értelmezésével túl messzire mennénk, ha azt gondolnánk, hogy a kötelező szexuális önmegtartóztatás is elviselhetetlen dolog lenne, és ezért csak ideiglenes lehet. Ilyen állítás ellentmondásba kerülne a vizsgálati eredményekkel.”

e. Az abszolút monogámia és a keresztény házasság

A szerző következtetései alapján tehát a legfejlettebb kultúrákban a házasság mindig abszolút monogámiában létezik.

Unwin ezen belül is külön fejezetet szentel a keresztény házasságnak. Ismét kiemeli, hogy „a szexuális lehetőségek minimum szinten tartása” mindig (nemcsak a kereszténység története során, hanem minden abszolút monogám társadalomban) együtt járt a nők jogainak, társadalmi részvételének visszaszorításával is, következésképpen ennek a típusú házasságnak a történelmi elemzése során is fontosnak tartja megvizsgálni a családon belüli viszonyokat általánosságban, és ezen belül különösen a férj-feleség és az apa-gyerekek viszonyt.

A kereszténységben a házasság nagymértékben Szent Pál útmutatásai szerint alakult, aki Jézus tanítása mellett Gamáliel⁶ és a Római Birodalom házasságmodelljeinek (mindkettő abszolút monogámia) hatása alatt állt. A keresztény közösségek, szekták közül pedig sokan szó szerint (főként a protestáns egyházak) követték Pál házasságról, illetve a házasságon belüli kapcsolati rendről szóló tanításait. Amelyek gyakorlatilag megegyeztek az ősi sumér, római és angolszász társadalmak szabályaival. Ezt a típusú monogámiát, annak keresztény színezete miatt a szerző külön névvel illeti, „páli abszolút monogámiának” nevezi el.

⁵ Jelentése: a szexuális kapcsolat létesítésének lehetősége. (Azokban a társadalmakban, ahol a házasság előtt és után a szexuális kapcsolat létesítése szigorú szabályokhoz kötött, a szexuális elérhetőség alacsony-, amelyekben a szabályok lazák, a szexuális elérhetőség magas szintű)

⁶ A jeruzsálemi Nagy Szanhedrin elnöke, tekintélyes farizeus, írástudó és törvénytartó, Szent Pál tanítómestere volt.

Végezetül pedig előrebocsátja, hogy bár történelme során sem a kereszténység, sem a keresztény házasság nem volt homogén, „az biztos, hogy a kereszténység a házasságot olyan méltóságra emelte, ami azelőtt ismeretlen volt.”

A keresztény házasságban ugyanis a házasság intézményét a tanítás mintegy „isteni rangra” emeli: a házas felek a Szentháromságos Egyisten szeretetét imitálják a házastársi szeretetben, melynek gyümölcseként, ha Isten úgy akarja, új személy, a gyermek formálódik. A házas felek kölcsönös egymásrautaltsága, a férfi és a női szerepek egymást kiegészítő volta is erre utal Szent Pál levelében⁷.

A házasság a keresztény tanításban szentség, Isten jelenlétének és aktív tevékenységének jele és színtere. Ez pedig, ahogyan arra Unwin is helyesen következtet, mindenképpen a többi házasságfelfogásból kiemelkedik, a házasságnak korábban ismeretlen, teológiai jelentőséget tulajdonítva.

⁷ Kol 3, 18-19

*Szerző:
Puskás Balázs*

*Grafikai tervezés:
Balás Benedek DLA*

*Felelős kiadó:
Dr. Máthé Zsuzsa*

Szent István Intézet 2022
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

